
تحلیل و بررسی

سبک شعری حضرت امام خمینی رحمته الله علیه

نویسنده:

حسن مالکی نژاد

سرسامه:	مالکی نژاد، حسن، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور:	تحلیل و بررسی سبک شعری حضرت امام خمینی رحمت الله علیه/نویسنده حسن مالکی نژاد.
مشخصات نشر:	قم: رازبان، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	۱۹۲ ص: جدول.
شابک:	978-964-8483-04-8
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
موضوع:	خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸.
موضوع:	خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- شعر
موضوع:	خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- نقد و تفسیر
رده بندی کنگره:	۱۳۹۵ ق ۲ م ۳ / DSR1576
رده بندی دیویی:	۰۸۴۲۰۹۲/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	۴۱۹۲۲۸۵

تحلیل و بررسی سبک شعری حضرت امام خمینی رحمته الله

مؤلف: حسن مالکی نژاد

ویراستار: نفیسه عرب نژاد

صفحه اول: سید مصطفی جعفری رحمت آبادی

طراح جلد: مرتضی فتح اللهی

نظارت: دکتر: محمدصادق شیخ حسن

ناشر: رازبان

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۴

شماره نسخه: ۱۰۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۸۳-۰۴-۸

دارای مجوز انتشار از مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره الشریف به تاریخ:

۱۳۹۵/۰۷/۱۸ به شماره: ۷۴۴

آدرس: قم، خیابان صفائیه، مجتمع تجاری طلا، طبقه روی همکف، پلاک ۱۲

شماره تماس: ۰۲۵۳۷۸۳۷۴۵۸-۰۹۱۲۹۳۸۵۴۸۸

Gmail: Nashre razban@gmail.com / www.nashre razban.com

فهرست

۱۳	سپاسگزاری
۱۵	مقدمه نویسنده
۱۹	فصل اول: نگاهی به زندگی و شعر امام خمینی رحمته الله علیه
۱۹	زندگی نامه امام خمینی رحمته الله علیه
۱۹	هجرت امام خمینی به قم و تحصیل دروس تکمیلی
۲۰	ازدواج امام خمینی و تشکیل خانواده
۲۱	تحولات مهم عصر امام
۲۴	اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی
۲۶	امام خمینی و پیروزی انقلاب اسلامی
۲۷	اعتقاد به حرکت و بسیج مردمی
۲۷	روزشمار برخی مبارزات و تبعیدهای حضرت امام خمینی رحمته الله علیه
۲۹	امام خمینی و شعر فارسی
۳۱	عصر زندگی امام خمینی رحمته الله علیه
۳۲	شعر در عصر مشروطه
۳۲	امام و شعرای متقدم
۳۳	استفاده از مضامین، عبارات، وزن، قافیه و ردیف
۳۴	مضامین مشترک
۳۴	استفاده از اصطلاحات عرفانی عرفا
۳۵	استفاده از ردیف و قوافی
۳۵	ادوار شعر امام رحمته الله علیه
۳۸	قالب‌های شعری امام خمینی رحمته الله علیه
۳۹	قالب غزل

۴۰		قالب قصیده
۴۰		قالب مسمط
۴۱		قالب رباعی
۴۲		قالب ترجیع‌بند
۴۲		امام خمینی رحمه الله و حافظ شیرازی
۴۵		فصل دوم: نگاهی بر سبک شعری امام خمینی

۴۵		تعریف سبک
۴۶		پیشینه‌ی سبک‌شناسی در ایران
۴۷		ادوار سبک‌های فارسی
۴۸		سبک شعری امام
۵۲		تأثیر امام خمینی رحمه الله در شعر شاعران معاصر
۵۶		جنبه‌های حماسی
۵۸		جنبه‌های غنائی
۵۸		الف) مغازله‌ها
۵۹		ب) بیان غربت و اندوه
۵۹		ج) جلوه‌های جمالی
۵۹		د) جلوه‌های مردمی
۵۹		هـ) جلوه‌های عرفانی
۶۰		و) ابعاد معنوی
۶۰		جنبه‌های تمثیلی
۶۲		تجلی شخصیت جهان‌شمول امام در شعر انقلاب
۶۴		تجسم جلوه‌های امام از منظر باورهای دینی
۶۵		شاعران امام و اندیشه‌های عاشورایی
۶۶		امام و بارور شدن اصطلاحات اهل عرفان در شعر
۶۷		زمان، تداوم، امام و شعر
۶۷		شعر و جلوه‌های جمالی امام
۶۹		امام و منظرهای تعلیمی
۷۰		امام و منظومه‌های عاطفی
۷۰		جلوه‌های امام در شعر معاصر

۷۳		فصل سوم: بررسی اشعار امام با موضوع مهدویت
----	-------	---

۷۳	انتظاریه‌های امام
۷۴	غزل
۷۷	قصیده
۷۹	مسمط
۸۱	مخلص کلام

فصل چهارم: بررسی دیوان اشعار امام علیه السلام از دیدگاه علم بدیع

۸۳	بخش اول: بدیع لفظی
۸۴	تعریف علم بدیع
۸۴	پیشینه‌ی علم بدیع
۸۵	بدیع در دیوان امام علیه السلام
۸۵	بدیع لفظی
۸۶	سجع
۸۶	سجع متوازی
۸۷	سجع مطرف
۸۷	سجع متوازن
۸۸	ترصیع
۸۸	موازنه یا مماثله
۹۰	تضمین المزدوج یا اعنات القرینه
۹۰	جناس
۹۱	جناس تام
۹۲	جناس لفظ
۹۲	جناس مرکب
۹۳	جناس مضارع
۹۳	جناس خط یا تصحیف
۹۴	جناس ناقص یا محرف
۹۴	جناس اشتقاق یا اقتضاب
۹۴	جناس زائد
۹۶	جناس قلب یا مقلوب
۹۶	واج آرای، هماوایی یا نغمه‌ی حروف
۹۸	تکرار واژه
۹۸	الف) رد الصدر الى العجز

۹۹.....	ب) رد العجز الى الصدر.....
۹۹.....	ج) تکرار یا تکریر.....
۱۰۰.....	طرد و عکس یا تبدیل و عکس.....
۱۰۰.....	رد المطلع.....
۱۰۱.....	توشیح یا تلویح یا موشح.....
۱۰۲.....	ذوقافیتین.....
۱۰۴.....	بخش دوم: بدیع معنوی.....
۱۰۴.....	مبالغه، اغراق و غلو.....
۱۰۵.....	جمع.....
۱۰۶.....	تفریق.....
۱۰۷.....	تقسیم.....
۱۰۷.....	جمع و تفریق.....
۱۰۸.....	جمع و تفسیر.....
۱۰۸.....	تجاهل العارف.....
۱۰۹.....	ارسال المثل یا تمثیل.....
۱۰۹.....	مراعات النظیر.....
۱۱۰.....	تضاد (= مطابقه، طباق، تطبیق، کافو).....
۱۱۰.....	پارادوکس.....
۱۱۱.....	حسن آمیزی.....
۱۱۲.....	تلمیح.....
۱۱۴.....	ارصاد و تسهیم.....
۱۱۴.....	براعت استهلال یا شگرف آغازی.....
۱۱۵.....	حشو ملیح (اعتراض، حشو لوزینه).....
۱۱۶.....	ایهام.....
۱۱۷.....	ایهام تناسب.....
۱۱۸.....	ایهام تضاد.....
۱۱۹.....	استخدام.....
۱۲۰.....	استتباع.....
۱۲۱.....	مدح شبیه به ذم.....
۱۲۲.....	ذم شبیه به مدح.....
۱۲۲.....	حسن طلب (ادب سؤال، ادب طلب).....
۱۲۳.....	لف و نشر.....

۱۲۴.....	تقسیم.....
۱۲۴.....	إعداد (سباقه الاعداد).....
۱۲۵.....	تنسيق الصفات.....
۱۲۵.....	التفات.....
۱۲۶.....	حُسن تعلیل.....
۱۲۷.....	مذهب کلامی.....
۱۲۷.....	تجريد (خطاب النفس).....
۱۲۸.....	مشاکلت.....
۱۲۹.....	حسن مطلع.....
۱۳۰.....	حسن مقطع.....

فصل پنجم: بررسی دیوان اشعار امام علیه السلام از دیدگاه علم بیان

۱۳۳.....	علم بیان.....
۱۳۳.....	موضوع علم بیان.....
۱۳۴.....	فایده‌ی علم بیان.....
۱۳۴.....	تشبیه.....
۱۳۵.....	الف) تقسیم طرفین تشبیه به حسی و عقلی.....
۱۳۶.....	تشبیه حسی به عقلی.....
۱۳۷.....	تشبیه عقلی به عقلی.....
۱۳۷.....	تشبیه عقلی به حسی.....
۱۳۸.....	ب) تشبیه ذهنی و خیالی.....
۱۳۸.....	تشبیه خیالی.....
۱۳۹.....	ج) تقسیم تشبیه به اعتبار مفرد یا مرکب بودن طرفین.....
۱۳۹.....	تشبیه مفرد به مفرد.....
۱۳۹.....	تشبیه مفرد به مقید.....
۱۴۰.....	تشبیه مفرد به مرکب.....
۱۴۰.....	تشبیه مقید به مقید.....
۱۴۱.....	تشبیه مفرد مقید به مفرد مجرد.....
۱۴۱.....	تشبیه مرکب به مرکب.....
۱۴۲.....	تشبیه مرکب به مفرد.....
۱۴۲.....	تشبیه مرکب به مقید.....
۱۴۲.....	د) انواع تشبیه به اعتبار وجه شبه.....

۱۴۳.....	تشبیه مجمل.....
۱۴۳.....	انواع تشبیه به اعتبار مفرد یا مرکب بودن وجه شبه.....
۱۴۳.....	۱. وجه شبه مفرد.....
۱۴۴.....	۲. وجه شبه مرکب.....
۱۴۴.....	وجه شبه متعدد.....
۱۴۵.....	تشبیه تمثیل.....
۱۴۶.....	تقسیم بندی تشبیه به لحاظ اذات تشبیه.....
۱۴۶.....	الف) تشبیه مرسل.....
۱۴۷.....	ب) تشبیه مؤکد.....
۱۴۷.....	تشبیه باج.....
۱۴۸.....	انواع تشبیه به اعتبار تعدد طرفین.....
۱۴۸.....	الف) تشبیه ازرق.....
۱۴۹.....	ب) تشبیه تسویه مزدوج.....
۱۴۹.....	ج) تشبیه جمع.....
۱۵۰.....	اقسام دیگر تشبیه.....
۱۵۰.....	۱) تشبیه معکوس یا عکس یا متضاد.....
۱۵۰.....	۲) تشبیه مشروط (شرطی).....
۱۵۱.....	۳) تشبیه تفضیل.....
۱۵۱.....	تشبیه اضمار (نهان، پنهان، مضمّر، ضمنی).....
۱۵۳.....	استعاره.....
۱۵۳.....	تعریف استعاره.....
۱۵۴.....	هدف و ویژگی استعاره.....
۱۵۴.....	ارکان و پایه‌های استعاره.....
۱۵۴.....	انواع استعاره.....
۱۵۵.....	۱) استعاره مصرحه، تصریحه (آشکار).....
۱۵۵.....	استعاره‌ی مصرحه‌ی مطلقه.....
۱۵۶.....	استعاره‌ی مصرحه‌ی مرشحه.....
۱۵۶.....	استعاره‌ی مصرحه مجرده.....
۱۵۷.....	استعاره مکنیه (بالکنایه).....
۱۵۸.....	استعاره‌ی اصلیه.....
۱۵۸.....	استعاره‌ی تبعیه.....
۱۵۹.....	استعاره‌ی تمثیلیه (مرکب).....

۱۶۰.....	استعاره‌ی قریب (نزدیک و مبتذل).....
۱۶۰.....	استعاره‌ی بعید (دور و شگفت).....
۱۶۲.....	مجاز.....
۱۶۳.....	علاقه‌ی محلیت.....
۱۶۳.....	علاقه‌ی جزئیت.....
۱۶۴.....	علاقه‌ی سببیت.....
۱۶۵.....	علاقه‌ی صفت و موصوف یا مضاف و مضاف الیه.....
۱۶۶.....	جدول فراوانی مجاز.....
۱۶۶.....	کنایه.....
۱۶۷.....	الف) کنایه از فعل.....
۱۶۸.....	کنایه از صفت.....
۱۶۸.....	کنایه از موصوف.....
۱۶۹.....	ایما و اشاره.....
۱۷۰.....	فصل ششم: جدول فراوانی نمادها و دیوانه‌ها امام خمینی رحمته‌الله
۱۷۰.....	نماد.....
۱۸۲.....	خلاصه و نتیجه‌گیری.....
۱۸۹.....	منابع.....

۵۸ مقدمه نویسنده ۵۹

بی تردید آراء و اندیشه‌های رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی رحمته الله علیه که از زلال اسلام ناب محمدی سرچشمه گرفته، در رشد جامعه کنونی ایران تأثیر بسیار داشته است. شخصیت چندبعدی امام راحل و مطالب و مباحث فراوانی که از ایشان در حوزه‌های گوناگون برجای مانده، از وی شخصیتی فقیه، متکلم، فیلسوف و اندیشمند ساخته، اما در این میان بر آن شدیم تا به بعد اندیشه و شخصیت ادبی امام خمینی پرداخته تا به این بهانه گذری بر دیوان سراسر طراوت و شادابی هنرمندانه امام بیندازیم، قبل از بیان هر مطلبی باید گفت حضرت امام هرگز سر شعر و شاعری نداشت و خود را به این پیش سرگرم نساخته بود، آن عاشق صادق، هرگاه از ادای وظیفه و رسالت خویش، عاجز حاصل کرده، شرح درد مهجوری را در قالب الفاظ و کلمات موزون بر ورق پاره‌ای رق زده است. او مقصدش شعر و شاعری نبود بلکه شعر جلوه‌ای از جلوه‌های روح بلند و متعالی او بود. شعر او نجوای عاشقانه روح هیجان‌زده بی‌تابی است که در خلوت تنهایی با به‌کارگیری کلمات، راز دل دردمند خویش را عاشقانه با محبوب بازگفته و با معبود به راز و نیاز پرداخته است.^۱

۱. دیوان امام، صص ۱۹ الی ۲۲.

آری شعر امام خمینی رحمته الله علیه محصول حالت استغراق و مولود فنای در سبحات جلال و جمال حضرت حق است و نتیجه شهود لقای دلدار (دیوان امام ص ۲۰) آثار منظوم آن حضرت را وجوهی است که مورد بحث اهل شعر و ادب و عرفان و ... قرار گرفته است؛ از قبیل تعابیر و اصطلاحات و سبک و شیوهی آن‌ها با تأثیر از شاعران پیشین و عارفان متقدم، تأثیر امام بر ادب معاصر، وجوه سیاسی اشعار و ...

اما تعابیر و اصطلاحاتی که در آثار آن حضرت آمده، همان‌هاست که عارفان شاعر و شاعران عارف در اشعار خود آوردند؛ به صورت رمز و ایهام و ... برای شرح این تعابیر و اصطلاحات، ناشر دیوان حضرت امام کتاب ارزشمندی با عنوان «هنگامی دیوان اشعار امام خمینی رحمته الله علیه در ۵۰۵ صفحه به قطع وزیری در سال ۱۳۷۲ خورشیدی، هم‌مسئول چاپ و منتشر نموده که مورد توجه اهل فن و ارادتمندان امام خمینی رحمته الله علیه قرار گرفته است.

حضرت امام در آثار خویش از اصطلاحات عرفانی شامخین و سلف صالح بهره جسته و تعابیر آنان را در شعر خود به کار برده و گاهی خود از آن مصطلحات، مضامین و معانی دیگری قصد کرده است. (دیوان امام، ص ۲۲)

شعر امام از نظر شیوه، سبک عراقی است و آن نیز برگ به همان سیاق سخن گفته و به تتبع و پیروی سخنوران سبک عراقی پرداخته است، نکته درخور توجه اینکه در شعر امام برخی کلمات و واژه‌ها آمده که متأثر از زبان امروز و ادبیات معاصر است.

همچنان حضرت امام به پیروی از سخنوران بزرگی همانند از عطار، سعدی، حافظ و ... غزل‌هایی به سبک و سیاق آن‌ها سرود و یا به اقتفا و استقبال آنان پرداخته است (دیوان امام، ص ۳۰-۲۰)

غزل‌های امام در قالب‌های گوناگون همانند غزل، قصیده، مثنوی، رباعی، قطع، مسقط، ترجیع‌بند، تکبیت و ... می‌باشد که هر کدام بیانگر ابعادی از مهارت ایشان در شعر و ادب پارسی است.

همچنان که گفتیم سبک امام در غزل‌هایش عراقی است و تنوع اوزان در شعر ایشان مشاهده می‌شود ولی غلبه با بحر رمل به‌ویژه با مثنی‌مخبون آن است که این اوزان، منتخب اغلب عرفای شاعر برای متعالی‌ترین مفاهیمی است که سروده‌اند (فرهنگ دیوان امام، ص بیست و دو)

فنون معانی و بیان به‌ویژه تشبیه و استعاره و صنایع بدیعی، اعم از لفظی و معنوی در همه جا، دران امام به چشم می‌خورد احاطه ذهنی امام به ایشان میدانی وسیع بخشیده است که بی‌آنکه تکلفی مشاهده شود اغلب آن صنایع و فنون را در اشعارشان می‌بینیم (همان، ص بیست و دو)

اما سبک امام در قصیده‌سرایی تطبیقی از سبک عراقی و خراسانی است که در بیشتر قصایدشان غلبه با سبک خراسانی است (همان، ص بیست و سه)